

جهانی شدن و پیامدهای آن بر دولت

هیبت‌الله نژندی منش*

وحید بذار**

تاریخ پذیرش: ۹۷/۸/۵

تاریخ دریافت: ۹۷/۵/۲۴

چکیده

جهانی شدن، پدیده‌ای طبیعی است که به طور جدی پس از جنگ جهانی دوم و به واسطه پیدایش و توسعه سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل متحد، استعمارزدایی و نقش آفرینی کشورهای تازه استقلال یافته، توسعه اقتصاد جهانی و ارتباطات و ظهور کنشگران جدید بین‌المللی همچون شرکت‌های فراملی و سازمان‌های غیردولتی آغاز گردیده است. این پدیده که به تدریج به سرعت خود افزوده است، عرصه‌های متعددی از جمله اقتصاد، فرهنگ، سیاست و حقوق را تحت تأثیر قرار داده است. جریان جهانی شدن که باهدف هر چه کمرنگ‌تر کردن مرزهای ملی و همسان‌سازی قواعد، مفاهیم و نهادهای ملی حرکت می‌کند، پیامدهای قابل توجهی بر دولت‌ها از جمله تحدید حاکمیت دولت‌ها، تقویت مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب، افزایش نقش کنشگران غیردولتی و پیدایش مفاهیم مشترک بین‌المللی را به دنبال داشته است. این نوشتار قصد دارد تا ضمن بررسی مفهوم، ویژگی‌ها و ابعاد جهانی شدن، پیامدهای آن بر دولت را مورد مذاقه و بررسی قرار دهد.

کلیدواژگان:

جهانی شدن، دولت، حاکمیت، کنشگران غیردولتی، حکمرانی مطلوب.

* استادیار دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.

** دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران

مقدمه

پیدایش مفهوم جهانی‌شدن به‌طور خاص پس از انتشار کتاب «مارشال مک لوهان»^۱ تحت عنوان «اکتشافاتی در ارتباطات» در سال ۱۹۶۰ مورد توجه واقع شد. «جهانی‌شدن»^۲ اساساً ایجاد شده تا جریان آزاد سرمایه (پول) را تضمین نماید و کنشگران اقتصادی را قادر سازد تا امور مربوط به صنعت و مبادلات اقتصادی را با سهولت انجام دهند.^۳ اما این پدیده در سایر عرصه‌ها از جمله اقتصاد، فرهنگ، سیاست و حقوق نیز تغییرات گسترده‌ای ایجاد نموده است.^۴ با این حال، شاید حقوق از آخرین علمی باشد که به جهانی‌شدن واکنش نشان داده است^۵ و دلیل آن را باید در محافظه‌کار بودن حقوق جستجو نمود. به‌زعم برخی از متفکران، جهانی‌شدن، دومین دگرگونی بزرگ پس از دگرگونی نخست (انقلاب صنعتی) در عصر حاضر است.^۶

جهانی‌شدن ممکن است بر اساس «نظریه خرد جمعی»^۷ یا «خردورزی جمعی»^۸ توجیه گردد که بر اساس آن، خرد جمعی، خطای کمتری در مقایسه با تصمیم اقلیت دارد.^۹ در راستای جهانی‌شدن، سیستم ادغام نظام‌ها جایگزین رویکرد سنتی «همکاری»^{۱۰} بین دولت‌ها می‌شود؛ بدین ترتیب که نخست تلاش می‌گردد تا با فراتر رفتن از مرزها و کاهش ناهمگرایی میان

1. Marshall McLuhan.

2. Globalization.

3. Horgan, Sharon. "The Impact of Globalisation and the Global Financial Crisis," *International Trade and Business Law Review* 17 (۲۰۱۴), p. ۴۴.

۴. این واقعیت که جهانی‌شدن عرصه‌های متعددی را درنوردیده است، در قطعه‌نامه شماره ۱۹۹۹/۵۹ کمیسیون حقوق بشر سازمان ملل متحد مورد تصدیق قرار گرفته است: «جهانی‌شدن صرفاً فرایندی اقتصادی نیست، بلکه ابعاد اجتماعی، سیاسی، زیست‌محیطی، فرهنگی و حقوقی دارد».

۵. شهایی، مهدی و رحمتی فر، سمانه. تحول روند ایجاد قاعده حقوقی در عصر جهانی‌شدن حقوق، فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی‌شدن، ۱۳۹۲، سال ۴، شماره ۱۰، ص ۱۰۶.

6. Industrial Revolution.

۷. هوارد هاسمن، رودا. ای. جهانی‌شدن و حقوق بشر، ترجمه احمد موثقی و گلپر اسفندیاری، تهران: انتشارات روزنه، چاپ اول، ۱۳۹۴، ص ۷.

8. The Theory of Collective Wisdom.

۹. آخوندی، محمود و جاهد، محمدعلی. حقوق جهانی، از تئوری تا عمل با تأکید بر جهانی‌شدن حقوق بشر، فصلنامه پژوهش حقوقی، ۱۳۹۱، سال ۱۴، شماره ۳۶، ص ۷.

10. Cooperation.

سیستم‌های ملی، «هماهنگ‌سازی»^۱ میان آن‌ها تسهیل شود و سپس در جهت «یگانه‌سازی»^۲ آن‌ها اقدام می‌گردد.^۳ حتی در برخی از حوزه‌های بین‌المللی از جمله حقوق بین‌الملل محیط‌زیست که اکوسیستم، واحد است و صدمه به آن می‌تواند تمامی دولت‌های جامعه بین‌المللی را متأثر سازد. همکاری میان دولت‌ها و پذیرش تدابیر و قواعد جهانی به منظور حل و فصل مسائل آن اجتناب‌ناپذیر است.^۴ در واقع، جهانی‌شدن تلاش می‌کند تا با نزدیکی و اتحاد ملت‌های شمال و جنوب، فاصله عقب‌ماندگی ملل جنوب را کمتر کرده و شرایط رشد و توسعه آن‌ها را فراهم نماید؛ در این رابطه می‌توان از اتحاد دو آلمان به‌عنوان مثال نام برد که سبب شد تا قسمت عقب‌مانده از توان مالی و تکنیکی قسمت پیشرفته کمک بگیرد و عقب‌ماندگی‌ها را مرتفع نماید.^۵ جهانی‌شدن دارای پیامدهایی است که می‌تواند مفهوم دولت-بعنوان یک واحد سیاسی- را تحت تأثیر قرار دهد. در این پژوهش تلاش شده است تا این پیامدها مورد بحث و بررسی قرار گیرند. به همین منظور، پژوهش حاضر از دو بخش تشکیل شده است. ابتدا مفهوم، ویژگی‌ها و ابعاد جهانی‌شدن و نظریات مختلف در خصوص آن بیان می‌گردد (۱) و سپس پیامدهای جهانی‌شدن بر دولت مورد مذاقه و بررسی قرار خواهد گرفت (۲).

۱. مفهوم و ویژگی‌های جهانی‌شدن

برخی از نظریه‌پردازان، جهانی‌شدن را به‌عنوان یک مفهوم نظری تلقی می‌کنند و بسیاری دیگر که نگران آثار آن هستند، ترجیح می‌دهند که ماهیت وجودی آن را انکار نمایند.^۶ گروهی نیز معتقدند تغییراتی که در حال حاضر به جهانی‌شدن نسبت داده می‌شود، پیش‌ازاین به‌واسطه «تکثرگرایی حقوقی»^۷ ایجاد شده بود. «رالف مایکلز»^۸ تصریح می‌نماید بسیاری از چالش‌هایی

1. Harmonization.

2. Unification.

۳. دلماس-مارتی، میری. جهانی‌شدن حقوق: فرصت‌ها و خطرات، ترجمه اردشیر امیرارجمند، مجله حقوقی بین‌المللی، ۱۳۷۸، شماره ۲۴، ص ۱۲۱.

۴. زر رخ، احسان. جهانی‌شدن و تأثیر آن بر محاکم و دیوان‌های بین‌المللی، ماهنامه دادرسی، ۱۳۸۹، سال ۱۴، شماره ۸۴، ص ۳۳.

۵. زهره‌ای، محمدعلی. تأثیر جهانی‌شدن حقوق بشر بر سیاست خارجی کشورها، تهران: انتشارات مینیا‌تور، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۴۳.

6. Richards, Sidney. "Globalization as a Factor in General Jurisprudence," Netherlands Journal of Legal Philosophy 41 (2012), p. 136.

7. Legal Pluralism.

8. Ralf Michaels.

که جهانی‌شدن ایجاد نموده است، شباهت بسیاری با مواردی دارد که سابقاً به‌واسطه پلورالیسم مطرح گردیده بود.^۱ با این حال، گروهی که نسبت به آثار مخرب جهانی‌شدن نگران هستند از این پدیده به‌عنوان «بحران»^۲ نام می‌برند.^۳

نخستین ویژگی بارز جهانی‌شدن «چندبعدی»^۴ بودن آن است که همان‌طور که قبلاً ذکر گردید در حوزه‌های متعددی رخ داده است. علاوه بر آن، مواردی چون «قلمرودایی»^۵، ارتباط و کنش متقابل، سرعت و غیرمذهبی بودن را می‌توان به‌عنوان سایر ویژگی‌های جهانی‌شدن ذکر نمود.^۶ همچنین، این پدیده باعث افزایش و ارتقاء همکاری سیاسی، ارتباطات، مهاجرت، کاهش چشمگیر هزینه‌های انتقال کالا و خدمات و نزدیک شدن جوامع و فرهنگ‌های ملی می‌گردد.^۷ در این روند، هویت‌های قومی در درون هویت جهانی باقی می‌مانند و خصوصیات زبانی و رفتاری هر قوم، وجه مشخصه آن در جامعه جهانی هستند؛ اما این هویت قومی درون حصار دولت‌های ملی باقی نخواهد ماند.^۸ در روند جهانی‌شدن ما به دنبال ایجاد یک جهان متحد، آزاد و متنوع هستیم^۹ که مبانی «نسبت‌گرایی»^{۱۰} که از تمایز و منحصربه‌فرد بودن حمایت می‌کند را زیر سؤال می‌برد.^{۱۱} تجربه کشورهای اروپایی در گرد هم آمدن در قالب «اتحادیه اروپا»^{۱۲} نمود بارزی از قوام و دوام هویت ملی و اقتدار دولت‌های عضو-علی‌رغم تبعیت از قوانین فراملی در حوزه‌های متعدد اقتصادی، اجتماعی، حقوقی، مالی، تجاری و فرهنگی- است و نشانگر این است

1. Twining, William. "Normative and Legal Pluralism: A Global Perspective," *Duke Journal of Comparative & International Law* 20 (2010), p. 474.

2. Crisis.

3. El Ouali, Abdelhamid. *Territorial Integrity in a Globalizing World: International Law and States' Quest for Survival*, Springer International Publishing, 2012, p. 94.

4. Multidimensional.

5. Deterritorializing.

۶ خورسندیان، محمدعلی. جهانی‌شدن و حقوق‌دانان مسلمان، مجموعه مقالات همایش جهانی‌شدن حقوق و چالش‌های آن (دانشگاه فردوسی مشهد ۱۳۸۵)، ۱۳۸۷، ص ۷۷.

7. Ku, Julian and Yoo, John. "Globalization and Sovereignty," *Berkeley Journal of International Law* 31 (2013), p. 212.

۸. سلیمی، حسین. فرهنگ‌گرایی، جهانی‌شدن و حقوق بشر، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ سوم، ۱۳۸۵، ص ۲۲۷.

9. Hunnicutt, Charles A. "Globalization and International Law," *Georgia Journal of International & Comparative Law* ۹۹ (2004), p. 102.

10. Relativism.

11. Esikot, Idorenyin Francis. "Globalization versus Relativism: The Imperative of a Universal Ethics," *Journal of Politics and Law* 5 (2012), p. 129.

12. European Union.

که دغدغه حذف هویت و ویژگی‌های ملی به‌واسطه جهانی‌شدن، چندان نمی‌تواند درست باشد.^۱ در واقع، در رابطه با جهانی‌شدن، منطقه اروپا به یک آزمایشگاه واقعی تبدیل شده است.^۲ به طوری که امروزه می‌توان از حقوق اروپایی سخن گفت که قواعد مشترک میان دولت‌های اروپایی است.^۳

۱.۱. جهانی‌شدن و جهانی‌سازی

برخی جهانی‌شدن را «پروژه»^۴ ای تحمیلی می‌دانند که به‌واسطه آن، غرب درصدد تحمیل فرهنگ خود از رهگذر تسلط بر رسانه‌ها و جریان اطلاعات و ارتباطات است.^۵ اما عده‌ای دیگر آن را یک «فرآیند»^۶ می‌دانند که در نتیجه رشد بشر در حوزه‌های علمی، فرهنگی و تکنولوژی ایجاد شده و به‌نوعی اقتضای جامعه جهانی کنونی است. تمایز میان این دو رویکرد، از تفاوت میان مفاهیم «جهانی‌سازی»^۷ و «جهانی‌شدن»^۸ سرچشمه می‌گیرد. جهانی‌سازی به معنای ایجاد قواعد داخلی است که آثار فراسرزمینی دارند. شناخته‌شده‌ترین مثال در این خصوص «قانون هلمز-برتون»^۹ و «قانون داماتو-کندی»^{۱۰} در ایالات متحده آمریکا است که محدودیت‌هایی را در خصوص تجارت با دولت‌های ایران، کوبا و لیبی پیش‌بینی می‌کند.^{۱۱} باین‌حال، باید توجه داشت که در جهانی‌شدن، چندان مهم نیست که قاعده نخستین از سوی کدام مرجع یا نهاد ارائه

۱. مرتضوی، اسدالله. جهانی‌شدن حقوق و حاکمیت ملی، تهران: انتشارات پایان، چاپ اول، ۱۳۸۹، صص ۱۲۰-۱۱۹.

۲. جلالی، محمود و خاکزاد، حسین. جهانی‌شدن حقوق اسناد تجاری و تأثیر آن بر مسئولیت جزایی ناشی از چک در نظام حقوقی ایران، مجله مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۳۹۱، دوره ۳، شماره ۲، ص ۲۵.

۳. جلالی، محمود و مقامی، امیر. کارکرد حقوق بین‌الملل در فرآیند جهانی‌شدن حقوق، فصلنامه حقوق، ۱۳۹۰، دوره ۴۱، شماره ۳، ص ۱۰۳.

4. Project.

۵. دهشیری، محمدرضا. ایران و جهانی‌شدن، تهدیدها و فرصت‌ها، فصلنامه مصباح، ۱۳۸۰، شماره ۳۷، صص ۷-۶.

6. Process.

7. Globalism.

8. Helms-Burton Act (1996).

9. D'Amato-Kennedy Act (1996).

ایالات متحده آمریکا قصد داشت تا اصول مذکور در قانون داماتو را در سازمان تجارت جهانی وارد و با این کار، قانون داخلی خود را به‌صورت بین‌المللی اجرا نماید (دله، ایو. دولت و جهانی‌شدن حقوق (از حقوق بین‌الملل تا جهانی‌شدن حقوق)، ترجمه ابراهیم بیگ زاده، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۳۷۸، شماره ۲۵ و ۲۶، ص ۲۹۴).

۱۰. دلماس-مارتی، میری. جهانی‌شدن حقوق چالش‌های سه‌گانه، ترجمه علیرضا میلانی، تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۹۲، ص ۳۷.

می‌گردد یا قاعده مزبور ریشه در کدام مکتب دارد و صرف پذیرفته شدن آن از سوی جامعه بین‌المللی ملاک قرار می‌گیرد. برای شناسایی قواعد جهانی نیز شیوه خاصی مطرح نیست و احراز چنین شناسایی می‌تواند به واسطه هر امری از جمله عرف بین‌المللی یا رویه اعضای جامعه بین‌المللی صورت گیرد. در واقع، در راستای جهانی‌شدن، طریقت ملاک نیست؛ بنابراین، نباید جهانی‌شدن را به‌عنوان یک برنامه یا استراتژی تصور نمود که از سوی قدرتهای بزرگ صنعتی طراحی شده، بلکه جهانی‌شدن پدیده لجام‌گسیخته‌ای است که بدون نقشه و قطب‌نما به‌پیش می‌رود و جوامع گوناگون را به صورت مختلف تحت تأثیر خود قرار می‌دهد.^۱

۱.۲. ابعاد جهانی‌شدن

«جهانی‌شدن از بالا»^۲ و «جهانی‌شدن از پایین»^۳، ابعاد فرآیند جهانی‌شدن می‌باشند.^۴ «جهانی‌شدن از بالا» به نقش سازمان‌های بین‌المللی و شرکت‌های فراملی ارتباط پیدا می‌کند و شامل همکاری دولتها با سازمان‌های بین‌المللی و شرکت‌های فراملی است.^۵ در واقع، عضویت دولتها در سازمان‌های بین‌المللی و پیوستن آنها به معاهدات متعدد بین‌المللی، آنها را با محدودیت‌های تصمیم‌گیری و اجرایی مواجه می‌کند.^۶ اما «جهانی‌شدن از پایین»، جریانی مردم‌گراست که مشارکت مردمی در سطوح محلی، ایجاد «جامعه مدنی»^۷ و تقویت سازمان‌های غیردولتی را شامل می‌گردد.^۸

۱. قوام، سید عبدالعلی. جهانی‌شدن و جهان سوم: روند جهانی‌شدن و موقعیت جوامع در حال توسعه در نظام بین‌الملل، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۱۶.

2. Globalization from Up.

3. Globalization from Below.

4. Ngoc Son, Bui. "Globalization of Constitutional Identity," Pacific Rim Law & Policy Journal (Washington International Law Journal Association) 26 (2017), p. 473.

۵. دهبانی پور، رضا و میرعباسی، باقر. تغییر نظام سیاسی مصر (۲۰۱۱) در پرتو گفت‌وگوهای جهانی‌شدن حقوق بشر، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۱۳۹۵، سال ۵، شماره ۱۷، ص ۵۵.

۶. مرتضوی، اسدالله. جهانی‌شدن حقوق و حاکمیت ملی، تهران: انتشارات پایان، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۱۱۶.

7. Civil Society.

۸. دلماس-مارتی، میری. جهانی‌شدن حقوق چالش‌های سه‌گانه، ترجمه علیرضا میلانی، تهران: انتشارات میزان، چاپ ۱، ۱۳۹۲، ص ۱۵.

۱.۳. رویکرد مکاتب فلسفی نسبت به پدیده جهانی‌شدن

رویکرد مکاتب فلسفی نسبت به پدیده جهانی‌شدن متمایز از یکدیگر است. از منظر «واقع‌گرایی»^۱، جهانی‌شدن ترکیب سیاست جهانی را تعدیل نمی‌کند و نمی‌تواند با ایجاد تحول جدی، ساختار نظام بین‌الملل را دگرگون کند؛ با اینکه واقع‌گرایان به ورود بازیگران دیگری غیر از دولت‌ها به عرصه بین‌الملل اذعان دارند، کماکان دولت‌ها را اصلی‌ترین بازیگران قلمداد می‌کنند.^۲ البته، افرادی چون «هرست»^۳، «تامپسون»^۴ و «کِرزنر»^۵ که به جریان واقع‌گرا تعلق دارند، به‌عنوان مخالفان جهانی‌شدن یا «شک‌گرایان»^۶ نامیده می‌شوند؛ به اعتقاد آنان هیچ تحول بنیادینی در جوهر روابط بین‌الملل صورت نگرفته و آنچه با عنوان جهانی‌شدن مطرح می‌گردد، تنها اغراق در وضعیت جاری روابط بین‌الملل است.^۷ «والتز»^۸ که از طرفداران «نوواقع‌گرایی»^۹ است ضمن نفی پدیده جهانی‌شدن، تصریح می‌کند که جهانی‌شدن حتی در صورت وجود هم تنها محدود به بخش کوچکی از جهان است و هنوز هم به طرز تأسف‌انگیزی تفاوت‌های عظیم و عمیق میان دولت‌های شمال و جنوب وجود دارد؛ «گیلپین»^{۱۰} نیز به‌عنوان یک نئورئالیسم تصریح می‌کند که هرچند جهانی‌شدن در آغاز قرن بیست و یکم، مشخصه روشن اقتصاد بین‌الملل بوده است، اما درباره وسعت و اهمیت جهانی‌شدن حتی- در مباحث تخصصی- کج‌فهمی و اغراق بسیار شده و جهانی‌شدن آن‌قدر که بسیاری از صاحب‌نظران معاصر معتقدند وسیع نبوده و نتایج گسترده‌ای نداشته است.^{۱۱}

1. Realism.

۲. غریب آبادی، کاظم و علی آبادی، مهدی. جهانی‌شدن و تحول در مؤلفه‌های سیاست خارجی، مجله اطلاعات سیاسی، اقتصادی، ۱۳۸۲، ص ۲۴.

3. Paul Hirst.

4. Grahame Thompson.

5. Stephen Krasner.

6. Sceptics.

۷. سلیمی، حسین. نظریه‌های گوناگون درباره جهانی‌شدن، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۶، صص ۳۰-۲۹.

8. Waltz.

9. Neorealism.

10. Gilpin.

۱۱. سلیمی، حسین. نظریه‌های گوناگون درباره جهانی‌شدن، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۶، صص ۱۳۰-۱۲۸ و ۱۴۷.

«لیبرالیسم»^۱، جهانی‌شدن را پایان دستاورد گذار بلندمدت سیاست جهانی می‌داند.^۲ «نئولیبرال»^۳ با خوش بینی مفرط ادعا می‌کند که این پدیده به خودی خود به نفع همه اقشار، ملل و مناطق جهان است و حقوق همگان را تأمین می‌کند.^۴ اما «مارکسیسم»^۵، جهانی‌شدن را چهره جدید استعمار می‌داند که با کم‌رنگ کردن مرزهای ملی، در جهت رشد سرمایه‌گذاری حرکت می‌کند.^۶ «سمیر آمین»^۷ متفکر مصری در این زمینه معتقد است که تحول تدریجی در عرصه جهانی، نظم جدیدی ایجاد نمی‌کند، بلکه شکل و نحوه استعمار را تغییر داده و مدل‌های جدیدی را در این زمینه ارائه می‌کند؛ به نظر او، جهانی‌شدن با انحصار در پنج حوزه اصلی- فناوری، بازارهای مالی جهانی، دسترسی انحصاری به منابع طبیعی زمین، رسانه و ارتباطات و سلاح‌های کشتار جمعی- از سوی نظام سرمایه‌داری همراه است.^۸ «امانوئل وُلرستاین»^۹ نیز که از نظریه‌پردازان «نئومارکسیسم»^{۱۰} است، معتقد است «بورژوازی»^{۱۱} با در اختیار داشتن سرمایه و ابزار تولید در راستای استعمار دائمی دیگر طبقات اجتماعی حرکت می‌کند و جهانی‌شدن، چیزی جز جهان‌شمولی سرمایه‌داری نیست؛ با این حال، «یورگن هابرماس»^{۱۲} برخلاف وُلرستاین و آمین- جهانی‌شدن را تنها ناشی از سرمایه‌داری نمی‌داند، بلکه آن را به طبیعت و شرایط جدیدی که در دوره مابعد سرمایه‌داری شکل گرفته است، نسبت می‌دهد و ضمن تلقی آن‌ها به‌عنوان روندهای

---

1. Liberalism.

۲. زهره‌ای، محمدعلی. تأثیر جهانی‌شدن حقوق بشر بر سیاست خارجی کشورها، تهران: انتشارات مینیاتور، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۳۶.

3. Neoliberalism.

۴. هوارد هاسمن، رودا. ای. جهانی‌شدن و حقوق بشر، ترجمه احمد موثقی و گلپر اسفندیاری، تهران: انتشارات روزنه، چاپ اول، ۱۳۹۴، ص ۷.

5. Marxism.

۶. زهره‌ای، محمدعلی. تأثیر جهانی‌شدن حقوق بشر بر سیاست خارجی کشورها، تهران: انتشارات مینیاتور، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۳۷.

7. Samir Amin.

۸. سلیمی، حسین. نظریه‌های گوناگون درباره جهانی‌شدن، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۶، صص ۱۹۳-۱۹۲.

9. Immanuel Wallerstein.

10. Neo-Marxism.

11. Bourgeoisie.

12. Jürgen Habermas.

طبیعی، معتقد است که نمی‌توان جهانی‌شدن را صرفاً ترفند ظالمانه سرمایه‌داران برای استثمار جهان دانست.^۱

طرفداران رویکرد «رفتارگرایی»^۲ نیز بر این نظرند که تحت تأثیر جهانی‌شدن، نظم و استقبالیایی روابط بین‌المللی به هم می‌ریزد و یک نظم فرااستقبالیایی جایگزین آن می‌شود که در آن، دولت‌ها و جوامع به‌طور فزاینده‌ای به هم وابسته‌اند و کمتر می‌توانند بدون توسل به همکاری بین‌المللی به مدیریت امور داخلی و خارجی خود بپردازند؛ در این فضا، طیفی از بازیگران جدید بین‌المللی برای مشارکت در مدیریت جهانی پدیدار می‌شوند و نظم جهانی بیشتر حالت چندمرکز یعنی چهره غیرمتمرکز و متکثر به خود می‌گیرند.^۳ بر اساس «نسبیت‌گرایی»^۴ نیز وحدت حقوق در سراسر جهان به معنای واقعی کلمه امکان وقوع ندارد، زیرا پدیده‌های محیطی و عوامل طبیعی، عرف، آداب و رسوم و اصولاً نظام‌های مختلف اجتماعی، خود عامل مهمی در تفاوت قوانین کشورهای مختلف است؛ نظام‌های اقتصادی متفاوت، اعتقادات دینی و مذاهب مختلف که هر یک تأثیر شگرفی در مقررات کشورها دارد، مانع بزرگی بر سر راه وحدت حقوق شمرده می‌شوند.^۵

۲. پیامدهای جهانی‌شدن بر دولت

روند جهانی‌شدن تقریباً پس از «معاهده ورسای»^۶ (۱۹۱۹) آغاز شده و این روند به‌طور خاص پس از جنگ جهانی دوم با پیدایش سازمان ملل متحد، «استعمارزدایی»^۷ و باز کردن درهای حقوق بین‌الملل به روی «دولت‌های تازه استقلال‌یافته»^۸ و «کشورهای جهان سوم»^۹ و

۱. سلیمی، حسین. نظریه‌های گوناگون درباره جهانی‌شدن، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۶، صص ۲۰۹ و ۲۳۸-۲۳۷.

2. Behaviorism.

۳. زهره‌ای، محمدعلی. تأثیر جهانی‌شدن حقوق بشر بر سیاست خارجی کشورها، تهران: انتشارات میناتور، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۳۸.

4. Relativism.

۵. عالی پور، حسن. تأثیر تروریسم بر حقوق کیفری: امنیتی‌شدن در رویارویی با جهانی‌شدن، مجموعه مقالات همایش جهانی‌شدن حقوق و چالش‌های آن (دانشگاه فردوسی مشهد ۱۳۸۵)، ۱۳۸۷، ص ۲۱۹.

6. Treaty of Versailles.

7. Decolonization.

8. Newly Independent State.

9. Third World Countries.

نقش‌آفرینی روزافزون آن‌ها در جامعه بین‌المللی بسیار شدت گرفته است؛^۱ ظهور «لیبرالیسم»^۲ پس از جنگ سرد، توسعه اقتصاد جهانی و ارتباطات و ظهور بازیگران بین‌المللی قدرتمند همچون «شرکت‌های فراملی»^۳ و «سازمان‌های غیردولتی»^۴ را نیز می‌توان به‌عنوان دیگر عوامل تسریع جهانی‌شدن نام برد.^۵

۲.۱. جهانی‌شدن و تحدید حاکمیت دولت‌ها

در راستای جهانی‌شدن بسیاری از مفاهیم کلاسیک مربوط به دولت‌ها از جمله «حاکمیت»^۶ بیش‌ازپیش رنگ می‌بازند^۷ و این پدیده ضمن تأیید و حفظ نظام‌های ملی و با پذیرش این‌که عناصر این نظام‌ها در قالب ساختارهای نهادین پیچیده‌تری تکامل خواهند یافت، آن‌ها را به چالش می‌کشد.^۸ در واقع، جهانی‌شدن صلاحیت انحصاری دولت طبق حاکمیت سرزمینی را درجایی که اعمال آن بر شخصیت بین‌المللی آن دولت اثر مستقیم می‌گذارد، محدود می‌کند.^۹ با این حال، میزان تأثیرگذاری جهانی‌شدن بر دولت‌های مختلف، متمایز است.^{۱۰} همچنین، این رویکرد قابل‌پذیرش نیست که جهانی‌شدن، نظم بین‌المللی جدیدی مبتنی بر حذف دولت‌های حاکم مستقر خواهد نمود.^{۱۱} در واقع، همان‌طور که برای نخستین بار «دولت-ملت»^{۱۲} در شکل

۱. برخی از نظریه‌پردازان جهانی‌شدن، این موضوع را در آثار افرادی همچون لاک، مارکس، دیوبی، هایدگر و مک لوهان جستجو می‌کنند و گروهی نیز موضوع را به گسترش فرهنگ یونان باستان و تأثیر این فرهنگ بر روم بازمی‌گردانند (خورسندیان، ۱۳۸۷: ۷۹).

2. Liberalism.

3. Transnational Corporations.

4. Non-Governmental Organization.

۵. محبی، محسن. تقریرات درس نقد و بررسی مکاتب فلسفی در حقوق بین‌الملل عمومی، دوره دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ۱۳۹۳، ص ۶.

6. Sovereignty.

7. Klabbers, Jan. *International Law*, Cambridge University Press, 2013, p. 17.

8. Larouche, Pierre and Cserne, Peter. "National Legal Systems and Globalization," in *National Legal Systems and Globalization*, edited by Pierre Larouche and Peter Cserne, 2013, p. 1.

9. Westaway, Jennifer. "Globalization, Sovereignty and Social Unrest," *Journal of Politics and Law* 5 (2012), p. 133.

10. Oji, Elizabeth A. and Ozioko, M.V.C. "Effect of Globalization on Sovereignty of States," *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence* 2 (2011), p. 265.

11. Cohen, Jean L. *Globalization and Sovereignty: Rethinking Legality, Legitimacy, and Constitutionalism*, Cambridge University Press, 2012, p. 4.

12. Nation-State.

«وستفالیای»^۱ خود در غرب ایجاد شد، اینک نیز در عصر جهانی‌شدن در آنجا زودتر از سایر مناطق تغییر ماهیت می‌دهد.^۲

در فضای تحول‌یافته جهان، رفتار دولت با اتباع خود دیگر یک موضوع انحصاری داخل در صلاحیت آن دولت نیست^۳ و حتی برخی از حوزه‌ها که سابقاً در درون مرزهای ملی دولت‌ها محصور بود، امروزه در ورای مرزها قابل تصور است. به‌عنوان مثال می‌توان حوزه حقوق بشر را ذکر نمود که زمانی تنها در رابطه میان افراد و دولت متبوع آن‌ها معنا داشت؛ اما در حال حاضر، علاوه بر این که دولت‌ها با پذیرش صلاحیت دادگاه‌های منطقه‌ای حقوق بشر، امکان دادرسی اتباع قربانی خود را فراهم ساخته‌اند، رعایت حقوق بشر در «اعلامیه حقوق بشر افرادی که تبعه کشور نیستند» (۱۹۸۵) نیز مورد شناسایی مجمع عمومی سازمان ملل قرار گرفته است.^۴ همچنین می‌توان به فعالیت نهادهای تخصصی حقوق بشر اشاره نمود که الزامات و تعهداتی را در خصوص رعایت حقوق بشر به کشورهای عضو و غیر عضو خود تحمیل می‌کنند.^۵ به‌عنوان مثال، رویه ۱۵۰۳ در شورای حقوق بشر سازمان ملل نسبت به کلیه دولت‌ها _فارغ از عضویت آن‌ها در کنوانسیون‌های حقوق بشری و یا این که به قطعنامه ۱۵۰۳ چه رأیی داده باشند_ اعمال می‌گردد^۶ یا طبق «یو پی آر»^۷ در شورای حقوق بشر، وضعیت حقوق بشر تمامی ۱۹۳ دولت عضو ملل متحد _بدون پذیرفتن هیچ معاهده خاصی و به‌صرف عضویت در سازمان ملل_ هر چهار سال یک‌بار مورد بررسی قرار می‌گیرد. افزون بر این، جهانی‌شدن به‌واسطه فرسایش حاکمیت‌های ملی «اصل عدم‌مداخله»^۸ را تعدیل نموده و سبب شده است تا نقض حقوق بنیادین بشر در درون

1. Westphalia.

۲. قوام، سید عبدالعلی. جهانی‌شدن و جهان سوم: روند جهانی‌شدن و موقعیت جوامع درحال توسعه در نظام بین‌الملل، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۲، صص ۲۲-۲۱.

۳. دلماس-مارتی، میری. جهانی‌شدن حقوق چالش‌های سه‌گانه، ترجمه علیرضا میلانی، تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۹۲، ص ۱۷.

4. Declaration on the human rights of individuals who are not nationals of the country in which they Live, Adopted by the resolution 40/ of the General Assembly 13 December 1985.

۵. آخوندی، محمود و جاهد، محمدعلی. حقوق جهانی، از تئوری تا عمل با تأکید بر جهانی‌شدن حقوق بشر، فصلنامه پژوهش حقوق، ۱۳۹۱، سال ۱۴، شماره ۳۶، ص ۱۷.

6. Economic and Social Council (ECOSOC) Resolution 1503 (XLVIII) of 27 May 1970.

7. Universal Periodic Review (UPR).

8. The Principle of Non-Intervention.

مرزهای ملی، توسل به زور را با استناد به دکترین «مسئولیت حمایت»^۱ توجیه نماید. این در حالی است که اصل عدم مداخله به عنوان یکی از اصول غیرقابل تخطی قلمداد می‌گردد.^۲

در جهان معاصر، جامعه ملی جامعه‌ای متأثر از تعاملات و مناسبات با جامعه جهانی است و دولت ملی، دولتی تحت تأثیر عوامل و نهادهای بین‌المللی و فراملی است.^۳ جهانی‌شدن دولت‌ها را وادار کرده است تا با پذیرش ارادی تعهدات بین‌المللی در قالب‌های مختلفی از جمله معاهدات بین‌المللی و پیوستن به نهادهای بین‌المللی، حاکمیت خود را تعدیل کنند؛ به عنوان مثال، سازوکار حل و فصل اختلاف در «سازمان تجارت جهانی»^۴ استقلال اقتصادی دولت‌ها و تصمیمات «شورای حقوق بشر»^۵، استقلال سیاسی آن‌ها را محدود می‌کند.^۶ دولت پست‌مدرن که در نتیجه دگرگونی‌های تحمیل شده به واسطه فشارهای ناشی از جهانی‌شدن شکل می‌گیرد، دو ویژگی اصلی‌اش - یعنی حاکمیت و سرزمینی بودن - تعدیل می‌گردد.^۷

بخشی از تعدیل حاکمیت دولت‌ها نیز به واسطه اقدامات ارادی آن‌ها ایجاد می‌گردد که البته، چنین اقداماتی نیز در نتیجه اقتضائات کنونی جامعه بین‌المللی است که جهانی‌شدن آن را ایجاب نموده است. دولت‌ها به واسطه پیوستن ارادی به سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی، بخشی از اختیارات خود را به آن‌ها واگذار می‌کنند.^۸ نهادهای بین‌المللی نیز به‌طور گسترده در راستای متحدالشکل کردن قواعد در حوزه فعالیت خود تلاش می‌کنند. به عنوان مثال، «بانک جهانی»^۹ و «صندوق بین‌المللی پول»^{۱۰} در حوزه مسائل مالی، «سازمان تجارت جهانی»^{۱۱} در حقوق تجارت

1. Responsibility to Protect (RtoP/R2P).

2. Charter of the United Nations, art. 2(7).

۳. شریفی طرازکوهی، حسین. شهروند جهانی در گستره جهانی‌شدن حقوق بشر، مجله حقوق بشر، ۱۳۸۷، جلد ۳، شماره ۲، ص ۵۳.

4. World Trade Organization (WTO).

5. United Nations Human Rights Council.

۶. هوارد هاسمن، رودا. ای. جهانی‌شدن و حقوق بشر، ترجمه احمد موثقی و گلپر اسفندیاری، تهران: انتشارات روزنه، چاپ اول، ۱۳۹۴، ص ۳۱.

7. Savu, Luliana. "State Sovereignty in the Context of Globalization," AGORA International Journal of Juridical Sciences (2010), p. 3.

8. Ku, Julian and Yoo, John. Taming Globalization: International Law, the U.S. Constitution, and the New World Order, Oxford University Press, 2012, p. 72.

9. World Bank.

10. International Monetary Fund (IMF).

11. World Trade Organization (WTO).

و موسسه بین‌المللی یکنواخت کردن حقوق خصوصی (یونی دوکا)^۱ در حوزه سرمایه‌گذاری و بیع بین‌المللی کالا، نقش ملموسی در این خصوص ایفاء می‌کنند.^۲ در واقع، در گذشته دولت‌ها نماینده ملت‌ها در نظام بین‌الملل بودند، اما با گسترش حوزه‌های سیاست و پیچیده‌تر شدن آن، دولت‌ها کم‌کم دریافتند که قادر به انجام همه امور نیستند و به همین سبب بود که تصمیم گرفتند با ایجاد سازمان‌های بین‌المللی، بخشی از وظایف خود را به آن‌ها بسپارند؛ این تدبیر به‌طور کامل راه‌گشا نبود و در نتیجه کنشگران غیردولتی نیز پا به صحنه گذاشتند.^۳ با این حال، دولت‌ها نیز در قالب نهادهای بین‌المللی نقش قابل‌ملاحظه در جریان جهانی‌شدن دارند. به‌عبارت‌دیگر، جهانی‌شدن صرفاً یک نیروی بیرونی و یک‌جانبه نیست که بر دولت‌ها تأثیر گذارد، بلکه دولت‌ها و کنشگران دولتی نیز در ایجاد قواعد جهانی به نحو مؤثری ایفای نقش می‌کنند.^۴

۲.۲. جهانی‌شدن و تقویت مؤلفه‌های «حکمرانی مطلوب»^۵

در جریان جهانی‌شدن، حاکمیت‌های ملی پذیرای محدودیت‌های حقوقی و سیاسی می‌شوند و عدم توجه دولت‌ها به این محدودیت‌ها می‌تواند زمینه‌های کاهش و یا حتی زوال «مشروعیت»^۶ آن‌ها در جامعه بین‌المللی را فراهم کند.^۷ تحولات مزبور در درون سیستم دولت نیز سبب تداخل بخش‌های خصوصی و دولتی، ساختارها، منافع و عرصه‌ها می‌شود که این امر، نفوذپذیری متقابل را به همراه دارد.^۸ در این راستا، مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب از قبیل «پاسخگویی»^۹، «شفافیت»^{۱۰}، مشارکت‌جویی، عدالت محوری و مسئولیت‌پذیری اهمیت می‌یابند.^{۱۱} همچنین،

1. International Institute for the Unification of Private Law (UNIDROIT).

۲. جلالی، محمود و خاکزاد، حسین. جهانی‌شدن حقوق اسناد تجاری و تأثیر آن بر مسئولیت جزایی ناشی از چک در نظام حقوقی ایران، مجله مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۳۹۱، دوره ۳، شماره ۲، ص ۲۵.

۳. قوام، سید عبدالعلی. جهانی‌شدن و جهان سوم: روند جهانی‌شدن و موقعیت جوامع در حال توسعه در نظام بین‌الملل، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۱۰۱.

4. IP, Eric C. "Globalization and the Future of the Law of Sovereign State," International Journal of Constitutional Law 8 (2010), p. 651.

5. Good Governance.

6. Legitimacy.

۷. مرتضوی، اسدالله. جهانی‌شدن حقوق و حاکمیت ملی، تهران: انتشارات پایان، چاپ اول، ۱۳۸۹، صص ۱۰-۱۱ و ۱۰۷.

۸. قوام، سید عبدالعلی. جهانی‌شدن و جهان سوم: روند جهانی‌شدن و موقعیت جوامع در حال توسعه در نظام بین‌الملل، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۵۹.

9. Responsiveness.

10. Transparency.

۱۱. شولت، یان آرلت. نگاهی موشکافانه به پدیده جهانی‌شدن، ترجمه مسعود کرباسیان، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۱۸۳.

آرمان‌های «دموکراسی»^۱، «حاکمیت قانون»^۲، «برابری مدنی»^۳، حقوق اقلیت‌ها و حقوق بشر به‌طور قابل توجهی توسعه می‌یابند؛ در جریان جهانی‌شدن، دولت‌های دموکراتیک که به حکومت قانون احترام می‌گذارند و از حقوق مدنی و سیاسی شهروندانشان حمایت می‌کنند بهتر از دولت‌های غیر دموکراتیک قادر به مقاومت در برابر جنبه‌های زیان‌بار جهانی‌شدن هستند.^۴ به‌طور کلی می‌توان گفت که جهانی‌شدن نه فرصت مطلق و نه تهدید مطلق به شمار می‌رود و در صورتی که دولت‌ها قادر به ارزیابی صحیح و واقعی این پدیده باشند و بتوانند نقاط ضعف و قدرت خود را به‌درستی بشناسند، جهانی‌شدن فرصت فوق‌العاده اقتصادی، سیاسی، اجتماعی را در اختیار آن‌ها خواهد گذاشت.^۵

۲.۳. جهانی‌شدن و گسترش فعالیت کنشگران غیردولتی

افزایش نقش افراد و خطاب حق و تکلیف قرار گرفتن آن‌ها در حوزه‌هایی نظیر حقوق بین‌الملل کیفری و حقوق بین‌الملل بشر سبب شده است تا نظم بین‌المللی، دیگر صرفاً «حقوق روابط بین‌الدول»^۶ نباشد، بلکه به‌سوی «حقوق فرادولتی»^۷ سوق یابد.^۸ در راستای توسعه ابزارهای ارتباطاتی که از دهه ۱۹۸۰ میلادی با توسعه فناوری‌های نوین ارتباطی از جمله رایانه، اینترنت و ارتباطات ماهواره‌ای آغاز شده است، افراد انسانی به حقوق و وظایف خود-بیش‌ازپیش-آگاهی پیدا کرده‌اند.^۹ در همین راستاست که برای افراد در حوزه حقوق بشر امکان دادخواهی فراهم

1. Democracy.

2. Rule of Law.

3. Civil Equality.

۴. هوارد هاسمن، رودا. ای. جهانی‌شدن و حقوق بشر، ترجمه احمد موثقی و گلپر اسفندیاری، تهران: انتشارات روزنه، چاپ اول، ۱۳۹۴، ص ۱۹.

۵. قوام، سید عبدالعلی. جهانی‌شدن و جهان سوم: روند جهانی‌شدن و موقعیت جوامع درحال توسعه در نظام بین‌الملل، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۲، ص ۲۷.

6. jus inter potestates.

7. jus super partes.

۸. کاسسه، آنتونیو. حقوق بین‌الملل، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی، تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۸۵، ص ۳۰۹.

۹. شریفی طرازکوهی، حسین. درآمدی بر رویارویی حاکمیت‌ها و جهانی‌شدن حقوق بشر، فصلنامه راهبرد، ۱۳۸۱، شماره ۲۳، ص ۲۱.

شده، مسئولیت بین‌المللی کیفری افراد به رسمیت شناخته شده و نقض اساسی حقوق بنیادین بشر، واکنش‌هایی همچون «مسئولیت حمایت» را به دنبال داشته است.^۱

جهانی‌شدن علاوه بر «اشخاص حقیقی»^۲، اشخاص حقوقی غیردولتی- سازمان‌های غیردولتی و شرکت‌های فراملی- را نیز به عنوان کنشگران فعال بین‌المللی مطرح نموده است. به علاوه، سازمان‌های غیردولتی، نقش فعال و تعیین‌کننده‌ای در سازمان‌های بین‌الدول ایفاء می‌کنند. به عنوان مثال می‌توان به نقش انجمن «یاتا»^۳ در «سازمان بین‌المللی هواپیمایی کشوری» (ایکائو)^۴ یا حضور نمایندگان کارگران و کارفرمایان در کنار نمایندگان دولت‌ها در «سازمان بین‌المللی کار»^۵ اشاره نمود. همچنین، این سازمان‌ها نقش فعالی در اجرای قواعد جهانی و به طور مشخص قواعد حقوقی جهانی در دادگاه‌های بین‌المللی ایفاء می‌کنند. به عنوان مثال می‌توان به نقش آن‌ها در جمع‌آوری اسناد لازم و ارائه آن‌ها به دادستان دیوان بین‌المللی کیفری اشاره کرد^۶ که می‌تواند موجبات رسیدگی به اعمال متهمان به ارتکاب جرائم بین‌المللی را فراهم آورد،^۸ یا می‌توان به تلاش‌های سازمان‌های غیردولتی از جمله «پزشکان بین‌المللی برای جلوگیری از جنگ هسته‌ای»^۹ و «انجمن بین‌المللی حقوقدانان علیه تسلیحات هسته‌ای»^{۱۰} در ارائه درخواست نظریه مشورتی از دیوان بین‌المللی دادگستری در خصوص مشروعیت تهدید یا استفاده از سلاح هسته‌ای اشاره نمود.^{۱۱} افزون بر این، سازمان‌های غیردولتی نقش تأثیرگذاری در

۱. محبی، محسن. تقریرات درس نقد و بررسی مکاتب فلسفی در حقوق بین‌الملل عمومی، دوره دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ۱۳۹۳، ص ۷.

2. Natural Persons.

3. International Air Transport Association (IATA).

4. The International Civil Aviation Organization (ICAO).

5. International Labour Organization (ILO).

۶. ضیایی بیگدلی، محمدرضا. جهانی‌شدن حقوق بین‌الملل؛ چالش قرن بیست و یکم، مجموعه مقالات همایش جهانی‌شدن حقوق و چالش‌های آن (دانشگاه فردوسی مشهد ۱۳۸۵)، ۱۳۸۷، ص ۱۵.

7. Rome Statute of the International Criminal Court 1998, art. 15(2).

۸. زهره‌ای، محمدعلی. تأثیر جهانی‌شدن حقوق بشر بر سیاست خارجی کشورها، تهران: انتشارات میناتور، چاپ اول، ۱۳۸۹، ص ۴۵.

9. International Physicians for the Prevention of Nuclear War (IPPNW).

10. International Association of Lawyers Against Nuclear Arms (IALANA).

11. Singh, Jasjit. "Re-examining the 1996 ICJ Advisory Opinion: Concerning the Legality of Nuclear Weapons," *Cadmus Journal* 1 (2012), p. 160.

کنفرانس‌های دیپلماتیک دارند. در این خصوص می‌توان به نقش فراوان این سازمان‌ها در کنفرانس رم (۱۹۹۸) اشاره کرد که به‌منظور ایجاد دیوان بین‌المللی کیفری تشکیل شده بود. شرکت‌های فراملی نیز که در نتیجه جهانی‌شدن، قدرت بسیار زیادی پیدا کرده‌اند، به‌عنوان اصلی‌ترین تهدیدکنندگان اقتدار اقتصادی دولت‌ها تلقی می‌شوند که می‌توانند اقتصادهای محلی و کوچک را فلج نمایند و حتی نرخ ارز را تحت تأثیر قرار دهند؛ تصمیم‌گیری یا تغییر سیاست این شرکت‌ها که اشتغال و امنیت اقتصادی یک کشور را در اختیار دارند، می‌تواند رشد اقتصادی یا امنیت یک کشور را با مشکلات شدیدی مواجه نماید.^۱ درواقع، قاعده‌سازی کلان اقتصادی از حیثه صلاحیت دولت‌ها خارج شده است و شرکت‌های فراملی و سازمان جهانی تجارت، زمام اقتصاد جهان را در دست گرفته‌اند.^۲ آزادی تجارت که به‌واسطه جهانی‌شدن ایجاد می‌گردد، روابط بین‌المللی را به‌شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد.^۳

۲.۴. جهانی‌شدن و پیدایش مفاهیم مشترک بین‌المللی

در جریان جهانی‌شدن، مرزهای ملی بیش‌ازپیش رنگ می‌بازند و مردم کشورهای مختلف دنیا به مفاهیم مشترک میان خود پی می‌برند. دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی نیز به‌عنوان بازیگران اصلی بین‌المللی این مفاهیم مشترک را مورد شناسایی قرار می‌دهند.^۴ به‌عنوان مثال می‌توان به پذیرفته شدن مفاهیمی از جمله «میراث مشترک بشریت»^۵ و «قواعد آمره»^۶ اشاره نمود. برای نخستین بار در کنوانسیون حقوق معاهدات (۱۹۶۹) این امر به‌صراحت پذیرفته شد که قواعد

۱. قوام، سید عبدالعلی. جهانی‌شدن و جهان سوم: روند جهانی‌شدن و موقعیت جوامع درحال توسعه در نظام بین‌الملل، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۲، ۱۰۴-۱۰۳.

۲. شهایی، مهدی و رحمتی فر، سمانه. تحول روند ایجاد قاعده حقوقی در عصر جهانی‌شدن حقوق، فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی‌شدن، ۱۳۹۲، سال ۴، شماره ۱۰، ص ۱۲۵.

3. Hunnicutt, Charles A. "Globalization and International Law," Georgia Journal of International & Comparative Law 99 (2004), p. 103.

۴. سازمان‌های بین‌المللی از جمله سازمان ملل متحد نیز می‌توانند با ایجاد «حقوق نرم» (Soft Law) به جهانی‌شدن حقوق کمک کنند. به‌عنوان مثال، اعلامیه‌ها و قطعنامه‌های مجمع عمومی و شورای امنیت ملل متحد درباره برخی مسائل حقوقی، ایده آل‌هایی را ارائه می‌نمایند که می‌توانند در حقوق داخلی کشورها منعکس شوند (جلالی، محمود و مقامی، امیر. کارکرد حقوق بین‌الملل در فرآیند جهانی‌شدن حقوق، فصلنامه حقوق، ۱۳۹۰، دوره ۴۱، شماره ۳، صص ۱۰۳ و ۱۱۳).

5. Common Heritage of Mankind.

6. jus cogens.

برتری به نام «قواعد آمره»^۱ در جامعه بین‌المللی وجود دارند که از سوی «جامعه بین‌المللی در کل»^۲ مورد پذیرش قرار گرفته‌اند^۳ و نقض این قواعد آن‌چنان حرمتی در جامعه بین‌المللی دارد که برای دولتهایی که هیچ نقشی در نقض آن‌ها نداشته‌اند نیز تعهداتی چون همکاری به‌منظور پایان بخشیدن به نقض، عدم شناسایی وضعیت ایجادشده از نقض و عدم کمک به حفظ آن وضعیت پیش‌بینی شده است.^۴ این مهم که در نظام دولت‌محور، قواعدی فارغ از رضایت دولتها بر آن‌ها تحمیل می‌گردد، جلوه‌ای از حرکت جامعه بین‌المللی در مسیر جهانی‌شدن است.

---

1. jus cogens.

2. International Community as a whole.

3. Vienna Convention on the Law of Treaties 1969, art. 53.

4. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts 2001, art. 40.

نتیجه‌گیری

پدیده چندبعدی جهانی‌شدن که به‌عنوان دومین دگرگونی بزرگ عصر حاضر پس از انقلاب صنعتی نیز تلقی شده، توانسته است حوزه‌های متعددی از جمله اقتصاد، سیاست و حقوق را تحت تأثیر قرار دهد. جهانی‌شدن با افزایش وابستگی متقابل در مرحله نهایی به همگرایی می‌انجامد و در این روند، سیستم ادغام نظام‌های حقوقی جایگزین رویکرد سنتی همکاری میان دولت‌ها می‌گردد. جهانی‌شدن به این امر اشاره دارد که تا چه حد مجموعه‌ای از قواعد یکسان برای کل جهان-فارغ از نحوه اعمال آن-حاکم است. باین‌حال، در برخی از حوزه‌ها همچون حقوق بین‌الملل محیط‌زیست که محدود به مرزهای ملی نیستند، همکاری و مشارکت اعضای جامعه بین‌المللی اجتناب‌ناپذیر است و پیش‌بینی اقدامات و قواعد بین‌المللی ضروری است.

جهانی‌شدن سبب تحدید حاکمیت دولت‌ها و افزایش نقش کنشگران غیردولتی می‌گردد. این جریان دولت‌ها را وادار نموده است تا با پیوستن به معاهدات بین‌المللی و عضویت در سازمان‌های بین‌المللی، از قسمتی از اختیارات خود صرف‌نظر کنند. در این راستا، اصل عدم‌مداخله در امور داخلی دولت‌ها که زمانی یک اصل غیرقابل تخطی تلقی می‌شد، هرروز بیش‌ازپیش رنگ می‌بازد و امروزه بر اساس دکترین مسئولیت حمایت حتی می‌توان به‌واسطه نقض حقوق بنیادین افراد، علیه دولت متبوع آنان متوسل به‌زور شد. همچنین، عدم آزادی مطلق دولت‌ها در امور داخلی سبب تقویت مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب از قبیل پاسخگویی، شفافیت، مشارکت‌جویی، عدالت محوری، مسئولیت‌پذیری، برابری مدنی و حاکمیت قانون شده است. علاوه بر افزایش نقش سازمان‌های بین‌المللی، شرکت‌های فراملی و سازمان‌های غیردولتی، افزایش نقش افراد در حوزه‌هایی نظیر حقوق بین‌الملل بشر نیز نتیجه این تحول بنیادین است. بعلاوه، کم‌رنگ‌تر شدن مرزهای ملی سبب شده تا ملت‌ها به یکدیگر نزدیک‌تر شده و پیدایش مفاهیم و قواعد مشترک جهانی نیز نتیجه این نزدیکی است. باین‌حال، توسعه ارتباطات و ابزارهای نوین آن نیز در ایجاد این وضعیت نقش پررنگی داشته‌اند و با افزایش آگاهی کنشگران غیردولتی به حقوق و وظایف خود و اتفاقات جهانی سبب شده‌اند تا آن‌ها بیش از قبل در جریان امور قرار بگیرند.

روند جهانی‌شدن همچنان در جریان است و حتی می‌توان گفت که با سرعتی بیشتر از سال‌های آغازین خود به‌پیش می‌رود. تحدید روزافزون حاکمیت دولت‌ها و افزایش روزافزون نقش نهادهای غیردولتی و حتی سخن گفتن از مسئولیت این نهادها- در قالب «مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها»^۱- مثبت این واقعیت است.

1. Corporate Social Responsibility (CSR).

منابع:

الف) منابع فارسی

کتاب:

۱. دلماس-مارتی، میری. **جهانی‌شدن حقوق چالش‌های سه‌گانه**، ترجمه علیرضا میلانی، تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۹۲.
۲. زهره‌ای، محمدعلی. **تأثیر جهانی‌شدن حقوق بشر بر سیاست خارجی کشورها**، تهران: انتشارات مینیاتور، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۳. سلیمی، حسین. **نظریه‌های گوناگون درباره جهانی‌شدن**، تهران: انتشارات سمت، چاپ دوم، ۱۳۸۶.
۴. سلیمی، حسین. **فرهنگ‌گرایی، جهانی‌شدن و حقوق بشر**، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ سوم، ۱۳۸۵.
۵. شولت، یان آرلت. **نگاهی موشکافانه به پدیده جهانی‌شدن**، ترجمه مسعود کرباسیان، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۶. کاسسه، آنتونیو. **حقوق بین‌الملل**، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی، تهران: انتشارات میزان، چاپ اول، ۱۳۸۵.
۷. قوام، سید عبدالعلی. **جهانی‌شدن و جهان سوم: روند جهانی‌شدن و موقعیت جوامع در حال توسعه در نظام بین‌الملل**، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۲.
۸. محبی، محسن. **تقریرات درس نقد و بررسی مکاتب فلسفی در حقوق بین‌الملل عمومی**، دوره دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ۱۳۹۳.
۹. مرتضوی، اسدالله. **جهانی‌شدن حقوق و حاکمیت ملی**، تهران: انتشارات پایان، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۱۰. هوارد هاسمن، رودا. ای. **جهانی‌شدن و حقوق بشر**، ترجمه احمد موثقی و گلپر اسفندیاری، تهران: انتشارات روزنه، چاپ اول، ۱۳۹۴.

مقالات:

۱۱. آخوندی، محمود و جاهد، محمدعلی. **حقوق جهانی، از تئوری تا عمل با تأکید بر جهانی‌شدن حقوق بشر**، فصلنامه پژوهش حقوق، ۱۳۹۱، سال ۱۴، شماره ۳۶، صص ۱-۲۶.
۱۲. جلالی، محمود و خاکزاد، حسین. **جهانی‌شدن حقوق اسناد تجاری و تأثیر آن بر مسئولیت جزایی ناشی از چک در نظام حقوقی ایران**، مجله مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۳۹۱، دوره ۳، شماره ۲، صص ۲۳-۴۰.
۱۳. جلالی، محمود و مقامی، امیر. **کارکرد حقوق بین‌الملل در فرآیند جهانی‌شدن حقوق**، فصلنامه حقوق، ۱۳۹۰، دوره ۴۱، شماره ۳، صص ۹۷-۱۱۶.
۱۴. خورسندیان، محمدعلی. **جهانی‌شدن و حقوقدان مسلمان**، مجموعه مقالات همایش جهانی‌شدن حقوق و چالش‌های آن (دانشگاه فردوسی مشهد ۱۳۸۵)، ۱۳۸۷، صص ۷۷-۹۴.
۱۵. دلماس-مارتی، میری. **جهانی‌شدن حقوق: فرصت‌ها و خطرات**، ترجمه اردشیر امیرارجمند، مجله حقوقی بین‌المللی، ۱۳۷۸، شماره ۲۴، صص ۱۴۸-۱۲۱.
۱۶. ذله، ایو. **دولت و جهانی‌شدن حقوق (از حقوق بین‌الملل تا جهانی‌شدن حقوق)**، ترجمه ابراهیم بیگ زاده، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۳۷۸، شماره ۲۵ و ۲۶، صص ۲۸۹-۲۹۸.
۱۷. دهبانی پور، رضا و میرعباسی، باقر. **تغییر نظام سیاسی مصر (۲۰۱۱) در پرتو گفتمان جهانی‌شدن حقوق بشر**، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، ۱۳۹۵، سال ۵، شماره ۱۷، صص ۵۳-۷۷.
۱۸. دهشیری، محمدرضا. **ایران و جهانی‌شدن، تهدیدها و فرصت‌ها**، فصلنامه مصباح، ۱۳۸۰، شماره ۳۷، صص ۵-۱۸.
۱۹. زر رخ، احسان. **جهانی‌شدن و تأثیر آن بر محاکم و دیوان‌های بین‌المللی**، ماهنامه دادرسی، ۱۳۸۹، سال ۱۴، شماره ۸۴، صص ۳۲-۳۵.

۲۰. شریفی طراز کوهی، حسین. **شهروند جهانی در گستره جهانی‌شدن حقوق بشر**، مجله حقوق بشر، ۱۳۸۷، جلد ۳، شماره ۲، صص ۶۸-۵۱.
۲۱. شریفی طراز کوهی، حسین. **درآمدی بر رویارویی حاکمیت‌ها و جهانی‌شدن حقوق بشر**، فصلنامه راهبرد، ۱۳۸۱، شماره ۲۳، صص ۲۶-۱۵.
۲۲. شهبابی، مهدی و رحمتی فر، سمانه. **تحول روند ایجاد قاعده حقوقی در عصر جهانی‌شدن حقوق**، فصلنامه مطالعات راهبردی جهانی‌شدن، ۱۳۹۲، سال ۴، شماره ۱۰، صص ۱۲۸-۱۰۵.
۲۳. ضیایی بیگدلی، محمدرضا. **جهانی‌شدن حقوق بین‌الملل؛ چالش قرن بیست و یکم**، مجموعه مقالات همایش جهانی‌شدن حقوق و چالش‌های آن (دانشگاه فردوسی مشهد ۱۳۸۵)، ۱۳۸۷، صص ۱۹-۹.
۲۴. عالی پور، حسن. **تأثیر تروریسم بر حقوق کیفری: امنیتی‌شدن در رویارویی با جهانی‌شدن**، مجموعه مقالات همایش جهانی‌شدن حقوق و چالش‌های آن (دانشگاه فردوسی مشهد ۱۳۸۵)، ۱۳۸۷، صص ۲۳۲-۲۱۳.
۲۵. غریب آبادی، کاظم و علی آبادی، مهدی. **جهانی‌شدن و تحول در مؤلفه‌های سیاست خارجی**، مجله اطلاعات سیاسی، اقتصادی، ۱۳۸۲، صص ۳۳-۲۲.

(ب) منابع لاتین

Books:

26. Cohen, Jean L. **Globalization and Sovereignty: Rethinking Legality, Legitimacy, and Constitutionalism**, Cambridge University Press, 2012.
27. El Ouali, Abdelhamid. **Territorial Integrity in a Globalizing World: International Law and States' Quest for Survival**, Springer International Publishing, 2012.
28. Klabbbers, Jan. **International Law**, Cambridge University Press, 2013.
29. Ku, Julian and Yoo, John. **Taming Globalization: International Law, the U.S. Constitution, and the New World Order**, Oxford University Press, 2012.

Articles:

30. Esikot, Idorenyin Francis. "Globalization versus Relativism: The Imperative of a Universal Ethics," *Journal of Politics and Law* 5 (2012), pp. 129-135.
31. Horgan, Sharon. "The Impact of Globalisation and the Global Financial Crisis," *International Trade and Business Law Review* 17 (2014), pp. 43-65.
32. Hunnicutt, Charles A. "Globalization and International Law," *Georgia Journal of International & Comparative Law* 99 (2004), pp. 99-106.
33. IP, Eric C. "Globalization and the Future of the Law of Sovereign State," *International Journal of Constitutional Law* 8 (2010), pp. 636-655.
34. Ku, Julian and Yoo, John. "Globalization and Sovereignty," *Berkeley Journal of International Law* 31 (2013), pp. 210-235.
35. Larouche, Pierre and Cserne, Peter. "National Legal Systems and Globalization," in *National Legal Systems and Globalization*, edited by Pierre Larouche and Peter Cserne, 2013, pp. 1-8.
36. Ngoc Son, Bui. "Globalization of Constitutional Identity," *Pacific Rim Law & Policy Journal (Washington International Law Journal Association)* 26 (2017), pp. 463-534.
37. Oji, Elizabeth A. and Ozioko, M.V.C. "Effect of Globalization on Sovereignty of States," *Nnamdi Azikiwe University Journal of International Law and Jurisprudence* 2 (2011), pp. 256-270.
38. Richards, Sidney. "Globalization as a Factor in General Jurisprudence," *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 41 (2012), pp. 129-158.
39. Savu, Luliana. "State Sovereignty in the Context of Globalization," *AGORA International Journal of Juridical Sciences* (2010), pp. 1-5.
40. Singh, Jasjit. "Re-examining the 1996 ICJ Advisory Opinion: Concerning the Legality of Nuclear Weapons," *Cadmus Journal* 1 (2012), pp. 158-165.
41. Twining, William. "Normative and Legal Pluralism: A Global Perspective," *Duke Journal of Comparative & International Law* 20 (2010), pp. 473-517.
42. Westaway, Jennifer. "Globalization, Sovereignty and Social Unrest," *Journal of Politics and Law* 5 (2012), pp. 132-139.